
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.143

Н. В. Просяник, аспірант

ПОНЯТТЯ МІСТА ТА ЙОГО ГОСПОДАРСТВА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено зміст та еволюцію понять «місто» і «міське господарство». Автором узагальнена роль сучасного міста для економіки України, визначено ряд проблем, пов'язаних з функціонуванням українських міст та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: місто, міське господарство, міський комплекс, національне господарство, муніципальне господарство.

Н. В. Просяник, аспірант

ПОНЯТИЕ ГОРОДА И ЕГО ХОЗЯЙСТВА В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье исследовано содержание и эволюцию понятий «город» и «городское хозяйство». Автором обобщена роль современного города для экономики Украины, определено ряд проблем, связанных с функционированием украинских городов и предложены пути их решения.

Ключевые слова: город, городское хозяйство, городской комплекс, национальное хозяйство, муниципальное хозяйство.

N. V. Prosiyanik, postgraduate student

THE CONCEPTION OF CITY AND ITS ECONOMY WITHIN THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. In this article it is researched the notion and evolution of the terms 'city' and 'urban economy'. The author has generalized the role of modern city within the economy of Ukraine. It has been determined the series of problems related to the Ukrainian cities functioning and it has been offered the solutions of the mentioned problems.

Keywords: city, urban economy, urban complex, national economy, municipal economy.

Актуальність теми дослідження. Історично склалося, що міста завжди були політичними, адміністративними, духовними, культурними та науковими центрами будь-якої країни. Не стали виключеннями і сучасні українські міста – саме в них зосереджені центри багатогалузевої промисловості України, розгалужені транспортні мережі в густо населених житлових масивах, потужні виробничий, культурний, науково-освітній і торговий потенціали тощо. Міста виконують промислові, транспортні, культурно-торгові та адміністративні функції, а населення складається переважно з робітників, службовців та їх сімей, тому дана тема є особливо актуальною на сьогоднішній день.

Постановка проблеми. Незважаючи на важливе значення міст та міських господарств для економічного та промислового розвитку України, до сьогоднішнього дня вони розглядаються переважно як сукупність установ, що задовольняють повсякденні потреби жителів одного міста, не беручи до уваги їх визначну роль у національному господарському комплексі України, що й зумовлює формулювання проблеми дослідження. При опрацюванні даної теми також постає проблема відсутності єдиної чіткої термінології при визначенні міста як складової сучасної української економіки, оскільки переважна більшість визначень, що зустрічаються в науці, характеризують місто як форму соціальної організації суспільства, не беручи до уваги його загальнодержавне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню міста та міського господарства присвячені роботи таких науковців, як В. М. Бабаєв, К. Бюхер, М. Вебер, Л. А. Веліхов, В. Занадворов, Р. Парк, М. Фудзита, Т. Юр'єва та інші. Проте на сьогоднішній день виникає необхідність визначення практичної значущості сучасного міста для економіки України, що, у свою чергу, потребує детального дослідження розвитку поняття про місто та його господарство.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні еволюції та сучасного змісту понять «місто» і «міське господарство», визначенні їхніх ролей в українській економіці.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Виклад основного матеріалу. Дослідження міст розпочалися зі створенням перших міських поселень й були здійснені, головним чином у галузі архітектури. Їх вивчали Гіпподам, Платон, Філарете, Т. Кампанелла та інші вчені. Внаслідок розвитку сільського господарства, де ремесло було лише його придатком, міські поселення поступово перетворилися на великі села. Починаючи з X століття, відбувається процес зростання ролі міст, що стало важливою рисою господарських систем того періоду. Дослідники середньовічного міста протиставляли його селу тим, що в місті не лише вироблялося багато різноманітної продукції, а й тому, що ця продукція вироблялася руками ремісників-професіоналів. Крім того, міське господарство значно більше ніж сільське було орієнтовано на грошовий обмін.

Епоха Доби Відродження принесла нові уявлення про місто. У цей період відбувається розквіт міського життя, а економіка міста набуває регульованого характеру. Така урегульованість досягалася за рахунок об'єднання міщан, виходячи з їх спільних інтересів: фактично не існувало таких видів діяльності у містах, які б не регулювалися відповідними корпоративними об'єднаннями. Дослідження міст носили не економічний, а більш гуманітарний та технічний характер.

Подальші знання про місто знайшли свої відображення у роботах К. Маркса, К. Бюхера, Г. Зіммеля, Р. Парка, Е. Дюркгейма, М. Вебера, Н. Анциферова, В. Зомбарта, М. Ковалевського тощо. Науковці почали розглядати місто та його господарство з економічної точки зору у зв'язку зі зростанням ролі міста у зародженні ринкової економіки.

Карл Маркс у праці «Капітал» «піднімає» статус міст та «понижує» його для сіл. Класик говорив про міське середовище, як про осередок знання, рушійної сили прогресу тощо, а даючи визначення цивілізації, він незмінно згадував про місто та його населення, як обов'язкові складові цивілізації. «Людство може прогресувати лише через місто, а в селах воно тільки існує, не створюючи нічого нового» [6].

Великий крок у дослідженні міст здійснив Макс Вебер. Науковець детально описав ознаки міста, дав декілька визначень самому терміну «місто», проаналізував античні та середньовічні міста. Макс Вебер спробував сформулювати загальне визначення: «Місто – замкнуте (відносно) поселення, населений пункт, а не одне чи декілька окремо розташованих житлових помешкань. У містах будинки тісно стоять один біля одного (таких будинків настільки багато, що в поселенні відсутнє те специфічне для сусідів особисте знайомство), це і є однією з головних ознак міста». Своє дослідження вчений присвятив не стільки економічним характеристикам міста, скільки соціологічним, проте його вклад у розвиток знань про місто як економічний інститут все ж таки важко переоцінити.

На думку Вернера Зомбарта, місто – це велике поселення людей, яке користується для свого утримання продуктами чужої землеробської праці. Проте дане визначення вже втратило свою актуальність, оскільки навіть у містах завжди залишається частина населення, яка сама виготовляє і споживає свою продукцію. Також не слід забувати про окремі села та курорти, населення яких складається з дачників та відпочивальників, що споживають продукт чужої праці, хоча ці населені пункти і не відносяться до категорії міст.

Далі пішов у своїх дослідженнях Максим Ковалевський: «Місто – це поселення з сильною диференціацією занять переважно промислових, торговельних і кредитних». Дане визначення з часом стає актуальним не лише для міст, але і для розвинених сіл, оскільки з розвитком економіки навіть у невеличких населених пунктах починають з'являтися супермаркети, відкриваються відділення банків, створюються приватні підприємства тощо.

Карл Бюхер, вивчаючи міське господарство як складову народного (національного), про саме місто говорив: «Містом називається значне та тривале скупчення людей на порівняно невеликій території» [2]. З цього формулювання можна було б зробити хибний висновок про те, що, якщо на тій же території буде менша кількість людей, то це вже буде не місто, і навпаки – ту ж саму кількість людей розселити на більшу територію – це теж не буде вважатися містом. Дана теорія не враховує економічні та соціальні фактори, за якими сьогодні розрізняють міста й села. Хоча вона знайшла своє відображення майже в усіх країнах світу, де населені пункти називаються містами у тому випадку, коли їх чисельність населення становить визначену кількість осіб. Але знову ж таки, для кожної країни ця кількість різна – в Україні не менше 10 000 осіб, Японії – 50 000, Німеччині – 2 000, Данії – 250 осіб.

Важливе значення для розвитку міста як економічного інституту мають дослідження американського соціолога Роберта Парка. Він дав наступне визначення терміну: «Місто – це особлива організація з типовою біографією... Окремі міста мають достатньо збігів, щоб знання, отримане

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

про одне місто, могло вважатися істинним і для інших міст» [10]. Також Парк дослідив співвідношення понять «місто»-«передмістя»: «Передмістя великого міста є просто продовженням міської агломерації. Кожне передмістя, що виходить у відкриті простори, відрізняється за своїм характером від будь-якого іншого передмістя... Чим більше місто, тим більше у нього передмість і тим більш визначений їх характер» [10]. Такий висновок є важливим для наших подальших досліджень, оскільки потенційна модель управління конкретного міста та його господарством, відповідно до теорії Парка, може бути застосована і до інших міст.

Що стосується сучасних досліджень, то також немає єдиної термінології у визначенні понять. В економічній енциклопедії знаходимо: «Місто визначається як територія, що має певний статус і характеризується специфічним середовищем: соціальним, виробничим, природним, архітектурним» [7, с. 371].

В. С. Занадворов у праці «Економіка міста» детально дослідив проблематику та інструментарій сучасних міст, їх функції та системи. Значна увага приділена просторовій моделі міст світу. Проте у своїх працях російський економіст описує міста розвинених країн, де можна застосувати різноманітні просторові моделі, удосконалити системи регулювання ними тощо. Очевидним є те, що жодна з цих моделей повністю не може бути застосована в Україні на сьогоднішній день у зв'язку з цілим рядом відомих причин. Занадворов розкриває термін «місто» як складний спеціалізований економічний простір, певні прошарки якого виступають як інфраструктура. Сукупність цієї інфраструктури задовольняє потреби споживача [4].

З точки зору соціально-економічної організації суспільства місто являє собою історичну конкретну соціально-просторову форму його існування, яка виникла внаслідок відокремлення ремесла від сільського господарства, і є специфічною поселенською структурою. Специфіка міста визначає його господарсько-економічну функцію, а саме організацію механізму виробництва на підставі функціонування різних галузей промисловості, завдяки чому є важливою ланкою національного господарського комплексу.

Таким чином, економічна теорія не має єдиного системного підходу до визначення терміна «місто», хоча багато дослідників його вивчали. Певні визначення мають спільні риси між собою, деякі – вже втратили актуальність через свою застарілість. На думку автора, чітке визначення терміна «місто» допоможе у вирішенні теоретичних та практичних проблем державного управління міським господарством, оскільки надасть змогу уникнути проблеми двозначності при розробці законодавчих актів, що регулюють діяльність міських господарств. Тому, враховуючи результати попередніх досліджень, пропонуються наступні формулювання термінів.

Місто – це населений пункт, який відповідає певним вимогам структури господарського комплексу, його благоустрою, кількості населення та соціального складу. Сутнісними ознаками міста, на думку автора, є: щільна житлова забудова, наявність промислових підприємств, закладів для надання послуг, культурних та адміністративних споруд, розгалуженої транспортної мережі, інфраструктури водного та енергетичного господарства. Особливість даного визначення полягає в тому, що головною ознакою міста є наявність **міського господарства**, ефективне функціонування якого впливає на розвиток міста в цілому та на його інвестиційну привабливість.

Міське господарство – це комплекс всіх установ та організацій, що забезпечують життєдіяльність населення певного населеного пункту. Сюди відносимо: транспортне та дорожнє господарство, промислові підприємства, житлово-комунальне господарство, соціально-культурні заклади (освітні, культурні, охорони здоров'я та фізкультури), державні і місцеві установи управління, правоохоронні інститути тощо. Така розгалуженість комплексу свідчить про складний механізм його регулювання та необхідність чіткої систематизації з метою ефективного функціонування.

Однією з головних умов ефективного функціонування міського господарства є результативне управління його витратами (сукупністю всіх витрат установ та організацій, що входять до складу конкретного господарства). Проте задля здійснення такого управління на високому рівні, необхідно чітко визначити, що саме входить до структури міста, міського господарства, міського комплексу та як саме ці поняття співвідносяться між собою.

У науці часто ототожнюються поняття «міське господарство», «міський комплекс» та «муніципальне господарство», що є неправильним. Веліхов Л.А. визначив муніципальне господарство як «діяльність міста в особі його міських публічних органів, спрямована на задоволення відомих колективних потреб міського населення» [3]. Продовжуючи дану думку, автор до муніципального господарства відносить сукупність підприємств, що задовольняють потреби населення; ці під-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

приємства можуть бути лише державної форми власності, тоді як установи міського господарства можуть мати також і приватну форму власності.

Що стосується міського комплексу, то тут мова йде не про окреме місто, а про сукупність всіх міст країни. Онищук Г. І. сформулював наступне визначення: «Міський комплекс – це відкрита, динамічна, соціально-економічна, просторова, територіально-виробнича система, сукупність міст та міських поселень із постійними якісними і структурними зрушеннями, змінами внутрішніх та зовнішніх економічних зв'язків, динамічною інноваційною діяльністю» [9].

Таким чином, під поняттям **«міське господарство»** слід розуміти сукупність закладів приватної та державної форм власності, що забезпечують життєдіяльність та задоволення всіх потреб населення конкретного населеного пункту. Під терміном **«муніципальне господарство»** маються на увазі установи, що належать місцевій громаді, обслуговують матеріально-побутові та культурні потреби населення, яке мешкає в місті. Поняття **«міський комплекс»** включає сукупність міст та міських поселень усієї країни і не може застосовуватися конкретно до одного міста.

Міське господарство є окремою частиною народного (національного) господарства. Але хоча воно і носить державний характер, проте має свій особливий суб'єкт (міське самоуправління), свої власні кошти (місцевий бюджет) та свою спеціальну ціль (місцевий благоустрій). Західні науковці ототожнюють міське і комунальне господарство. Проте в нашій державі комунальне господарство є лише складовою частиною міського.

Існують різносторонні погляди на структуру міського господарства. На думку автора, така структура включає в себе установи та організації, розміщені не лише на території міста, але і на приміській зоні включно. Приміська зона – це територія, що оточує місто і що знаходиться з ним у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності: функціонально економічному, санітарно-гігієнічному, архітектурному та інших видах. Навколо великих міських поселень об'єктивно формується перехідна смуга, у межах якої перетинаються тенденції тяжіння прилеглих територій до них та просторового зростання і розширення міста, яку й називають приміською зоною. Для великих міст приміська зона набуває значних просторових масштабів і потребує нестандартних та якісно нових управлінських рішень. Підприємства, розміщені на приміській зоні, мають нерозривний зв'язок з установами, розміщеними на території самого міста, оскільки виконують функції сировинних баз, центрів оздоровлення міського населення і т. д.

Загалом структура міського господарства є досить специфічною, а ефективне її функціонування забезпечує життєдіяльність як населення окремого міста, так і України в цілому. Тому завданням державних органів влади є забезпечення стабільного розвитку всіх секторів національного господарства, що створить необхідні умови для підвищення ефективності функціонування міського комплексу України.

Міські господарства формують ресурсний потенціал регіону та країни, забезпечують робочими місцями міське населення. У містах на сьогоднішній день проживає 51,2 % населення України, зосереджено 91 % промисловості, 79 % інвестицій в основний капітал та 86 % усього будівництва по країні. Міста визначають розвиток суспільства в цілому. Саме у великих містах формуються стратегічні плани розвитку країни. Міські господарства та їх керівники диктують «правила», що забезпечують розвиток не тільки міста, але й прилеглих територій. Тому питанню регулювання регіональної політики приділяється в Україні велика увага. Це підтверджено Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими державними документами.

Міста відіграють важливу роль у житті держави. Вони відзначаються не тільки високою концентрацією населення, але і зосередженням капіталу, емним ринком, його розвинутою інфраструктурою, наявністю кваліфікованих кадрів, значним освітнім, культурним, науковим потенціалом, а функціонування міських господарств приносить основний дохід до бюджетів регіонів.

Важливим для національного господарства є виконання містом цілого ряду функцій: демографічної, виробничої, адміністративно-управлінської, торговельно-розподільчої, транспортної, соціальної, рекреаційної та природоохоронної.

Під час економічної кризи 2008 року поширеною стала думка, що вихід з кризи дозволить українським містам розвиватися по-новому, прискореними темпами, оскільки, наприклад, під час кризи 70-х років почався переустрій Нью-Йорка і великих західних міст. Проте на сьогоднішній день спостерігаємо недостатні обсяги будівництва якісного і доступного житла, нестачу транспортної, логістичної інфраструктури, об'єктів управління та менеджменту, фінансової сфери і банків, потужностей готельного господарства та інфраструктури туристсько-екскурсійного обслу-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

говування, виставково-ярмаркових послуг для повноцінного використання вигідного транспортно-географічного положенням міст на перехресті транснаціональних транспортних маршрутів і коридорів. Все це спричинює виникнення цілого ряду проблем, вирішення яких могло б зробити життя в місті комфортнішим, а рівень розвитку міського комплексу – вищим.

Задля вирішення проблем, пов'язаних із сучасним розвитком міст автором пропонується:

- розробити стратегії економічного розвитку кожного окремого міста та його господарства як складових національного господарства України, де чітко прописати їх значення та роль для економіки держави. Така стратегія дасть змогу міським жителям чітко усвідомити значення свого населеного пункту для країни, а залучення їх до розробки самої стратегії забезпечить консолідацію більшості міських спільнот із владою міста;

- вирішити проблему неузгодженості українського законодавства у сфері управління містом шляхом перегляду законодавчої бази та в подальшому прийняття законів «у пакеті», тобто таким чином, щоб вони не суперечили один одному, а робили чіткий розподіл повноважень та відповідальності між органами представницької та виконавчої влади. Так, навіть саме формулювання терміну «міське самоврядування» Європейською хартією місцевого самоврядування (чинною в Україні), Конституцією України та Законом України «Про міське самоврядування в Україні» визначаються по-різному, а такі поняття як «міське господарство», «міський комплекс», «витрати міського господарства» взагалі відсутні у вітчизняному законодавстві;

- модернізувати застарілий механізм управління міським господарством шляхом втілення інноваційних технологій регулювання, беручи до уваги досвід розвинених країн. Наприклад, упровадження критеріїв оцінки діяльності органів місцевого самоврядування, що застосовуються у США, Канаді, розвинених європейських країнах, зробить владу прозорішою, а її діяльність – ефективнішою у напрямку відповідності потребам міського населення;

- активізувати співробітництво з містами країн Європейського Союзу (формування інституту «міста-партнери») з метою поліпшення умов для зовнішньоекономічної діяльності. Також налагодження зв'язків дасть змогу запозичувати та втілювати позитивний досвід ефективного управління як господарством міста в цілому, так і його окремими елементами (наприклад, порівняти досвід управління витратами міських господарств Франції та України та перейняти корисний для нашої країни досвід).

Висновки. Аналізуючи вище викладене, можна зробити такі висновки:

1. З метою забезпечення єдиної чіткої термінології при подальшому вивченні міста і його господарства, спираючись на попередні дослідження, автором пропонується нові формулювання термінів «місто», «міське господарство», «міський комплекс» та «муніципальне господарство».

2. Головною ознакою міста є наявність міського господарства, ефективне функціонування якого впливає на соціально-економічний розвиток міста в цілому та на його інвестиційну привабливість. Міське господарство – це комплекс всіх установ та організацій, що забезпечують життєдіяльність населеного певного населеного пункту.

3. Задля подальшого розвитку українських міст необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з їх функціонуванням та економічним розвитком, а саме: 1) розробити стратегії економічного розвитку всіх міст України як складових національного господарства; 2) вирішити проблему неузгодженості українського законодавства у сфері управління містом; 3) втілювати інноваційні технології управління міським господарством, запозичаючи досвід зарубіжних країн.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі та узагальненні наукових засад управління міським господарством, пошуку нових ефективних моделей регулювання його витратами з метою підвищення результативності функціонування міського комплексу України.

Література

1. Бабаєв В. М. Управління великим містом : теоретичні і прикладні аспекти : монографія / В. М. Бабаєв. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 306 с.
2. Бюхер К. Возникновение народного хозяйства: публич. лекции и очерки / К. Бюхер; пер. М. Сев; под ред. и с предисл. И. М. Кулишера. – 2-е изд., испр. и доп. по 7-му нем. изд. – СПб. : Обществ. Польза, 1912. – 313 с.
3. Велихов Л. А. Основы городского хозяйства / Л. А. Велихов. – М. : Наука, 1996. – 480 с.
4. Занадворов В. С. Экономика города: (Ввод. курс). Учеб. пособие / В. С. Занадворов, А. В. Занадворова. – М. : Магистр, 1997. – 273 с.
5. Зомбарт В. Буржуа / В. Зомбарт; [пер. с нем.]. – М. : Наука, 2009. – 443 с.
6. Маркс К. Капитал. Т. 1 / Маркс К., Энгельс Ф. - Сочинения. Т. 23. – М. : Госполитиздат, 1960. – 908 с.
7. Мочерний С. В. Економічна теорія / С. В. Мочерний. – К. : ВЦ-Академія, 1999. – 656 с.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

8. Нещадин А. Феномен города : социально-экономический анализ / Нещадин А., Горин Н. – М. : Изограф, 2001. – 239 с.
9. Онищук Г. І. Міський комплекс країни як просторова територіально-виробнича система господарювання / Г. І. Онищук // Комунальне господарство міст : Наук.-техн. зб. – Вип. 41. – Серія : Економічні науки. – К. : Техніка. – 2002. – С. 151-160.
10. Парк Р. Город как социальная лаборатория [Электронный ресурс] : социологическое обозрение / Р. Парк. – Том 2. – 2002. – № 3. – Режим доступа : <http://www.urban-club.ru/>

Bibliography

1. Babaiev V. M. Upravlinnia velykym mistom : teoretychni i prykladni aspekty : monohrafiia / V. M. Babaiev. – Kh. : KhNAMH, 2010. – 306 s.
2. Byukher K. Voznikoveniye narodnogo khozyaystva: publich. lektsii i ocherki / K. Byukher; per. M. Sev; pod red. i s pre-disl. I. M. Kulishera. – 2-ye izd., ispr. i dop. po 7-mu nem. izd. – SPb. : Obshchestv. Polza, 1912. – 313 s.
3. Velikhov L. A. Osnovy gorodskogo khozyaystva / L. A. Velikhov. – M. : Nauka, 1996. – 480 s.
4. Znadvorov V. S. Ekonomika goroda: (Vvod. kurs). Ucheb. posobiye / V. S. Znadvorov, A. V. Znadvorova. – M. : Magistr, 1997. – 273 s.
5. Zombart V. Burzhua / V. Zombart; [per. s nem.]. – M. : Nauka, 2009. – 443 s.
6. Marks K. Kapital. T. 1 / Marks K., Engels F. – Sochineniya. T. 23. – M. : Gospolitizdat, 1960. – 908 s.
7. Mochernyi S. V. Ekonomichna teoriia / S. V. Mochernyi. – K. : VTs-Akademiia, 1999. – 656 s.
8. Neshchadin A. Fenomen goroda: sotsialno-ekonomicheskii analiz / Neshchadin A., Gorin N. – M. : Izograf, 2001. – 239 s.
9. Onyshchuk H. I. Miskyi kompleks krainy yak prostoroва terytorialno-vyrobnycha systema hospodariuvannia / H. I. Onyshchuk // Komunalne hospodarstvo mist: Nauk.-tekhn. zb. – Vyp. 41. – Seriiia : Ekonomichni nauky. – K. : Tekhnika. – 2002. – S. 151-160.
10. Park R. Gorod kak sotsialnaya laboratoriya [Elektronnyy resurs] : sotsiologicheskoye obozreniye / R. Park. – Tom 2. – 2002. – № 3. – Rezhym dostupu : <http://www.urban-club.ru/>

Надійшла 26.01.2012